

Т. П. Вахненко

Державний борг

ДЕРЖАВНИЙ БОРГ – фінансові зобов'язання сектору загального державного управління, що підлягають погашенню й обслуговуванню у встановлені терміни. Д. б. має фіскал. (залучення державою необхід. коштів на фінансування дефіциту бюджету), регулювал. (купівля-продаж держ. цінних паперів центр. банком) та перерозподіл. (здійснення перерозподілу капіталу між приват. і держ. секторами та сегментами фінанс. ринку) функції. Його осн. складовими є внутр. і зовн. заборгованість. Внутр. Д. б. – фінанс. зобов'язання сектору заг. держ. упр. щодо вітчизн. кредиторів, які підлягають погашенню й обслуговуванню у визначені терміни, зовн. – перед іноз. кредиторами. Зовн. Д. б. виникає під час імпорту реал. ресурсів, які надають державі додатк. можливості щодо фінансування пріоритет. напрямків без зменшення внутр. ресурсів, що використовуються на споживання чи нагромадження капіталу (втрати нац. ресурсів відкладаються до терміну погашення або обслуговування боргу). Внутр. запозичення зумовлює перерозподіл ресурсів всередині країни (як правило, між держ. і приват. секторами) та призводить до витіснення приват. інвестицій. У статистиці Д. б. обліковують лише заборгованість сектору заг. держ. упр. у цілому (центр. уряду і місц. органів упр.), не враховуючи при цьому борги держ. підприємств і органів грошово-кредит. регулювання та поточну заборгованість за неоплаченими зобов'язаннями, що не є договірними з фіксов. терміном оплати. Величина Д. б. – сума, яку повинні виплатити органи держ. упр. при настанні строку погашення (по номінал. вартості). У випадку оформлення Д. б. дисконт. цінними паперами його сума включає вартість відсотк. виплат, при оформленні відсотк. облігаціями – не включає. Величина боргу оцінюється, як правило, станом на остан. день місяця чи фінанс. року.

Станом на 1 січня 2007 (за даними Міністерства фінансів) Д. б. України становив 15 % ВВП (80,5 млрд грн), зокрема внутр. борг – 3,1 % ВВП, зовн. борг – 11,9 % ВВП. Номінал. показники Д. б. України, починаючи від 2000, суттєво не змінювалися (див. Табл. 1).

Табл. 1. Державний борг України у 1998–2006

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Державний прямий борг, тис. грн	38 352 660,9	62 877 248,7	64 215 707,3	63 292 401,7	64 468 789,1	66 133 320,6	67 682 324,9	63 145 424,8	66 113 790,5
Державний прямий внутрішній борг, тис. грн	11 360 065,9	14 428 105,7	20 780 632,4	21 018 433,6	21 386 067,1	20 523 782,2	20 953 307,1	19 188 290,9	16 607 712,1
Державний прямий зовнішній борг, тис. грн	26 992 595	48 449 143,1	43 435 074,9	42 273 968,1	43 082 722,1	45 609 538,5	46 729 017,8	43 957 133,9	49 506 078,4
Гарантований борг, тис. грн	11 018 205,2	16 661 666,9	12 804 742,0	11 337 338,8	11 260 313,8	11 400 156,0	17 718 811,3	15 001 143,2	14 434 731,1
Державний прямий та гарантований борг, тис. грн	49 370 866,2	79 538 915,7	77 020 449,4	74 629 740,5	75 729 102,9	77 533 476,7	85 401 136,2	78 146 568,0	80 548 521,6
Державний прямий борг, % до ВВП	37,4	48,2	37,8	31,0	28,6	24,7	19,6	14,3	12,3
Державний прямий внутрішній борг, % до ВВП	11,1	11,1	12,2	10,3	9,5	7,7	6,1	4,3	3,1
Державний прямий зовнішній борг, % до ВВП	26,3	37,1	25,5	20,7	19,1	17,1	13,5	10,0	9,3
Гарантований борг, % до ВВП	10,7	12,8	7,5	5,6	5,0	4,3	5,1	3,4	2,7
Державний прямий та гарантований борг, % до ВВП	48,1	61,0	45,3	36,5	33,5	29,0	24,7	17,7	15,0

Упродовж 2000–03 він перебував на рівні 77– 77,5 млрд грн, 2004 сума боргу зросла до 85,4 млрд грн, 2005 знизилась до 78 млрд грн, 2006 підвищилася до 80,5 млрд грн. Розмір Д. б. відносно ВВП скоротився з 48,1 % у 1998 до 15 % у 2006 (динаміку скорочень протягом 2000–05 див. у Табл. 2).

Табл. 2. Боргові показники України у 2000–05

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Державний борг, % ВВП станом на кінець року	45,3	36,5	33,5	29,0	24,7	18,4
Зовнішній державний борг, % ВВП	32,5	26,5	24,1	21,4	18,6	13,9
Зовнішній державний борг, % експорту товарів і послуг	53,0	51,1	46,3	36,9	30,6	26,3
Погашення і обслуговування державного боргу, % ВВП	4,2	2,9	3,7	3,7	3,6	4,2
Погашення і обслуговування державного боргу, % доходів зведеного бюджету (враховані власні надходження бюджетних установ)	20,3	17,1	15,1	14,7	15,4	14,1

Макроекон. факторами його нарощування у 1993–99 були дефіцитність держ. бюджету, незбалансованість торг. балансу, а також формування стабілізац. фонду нац. валюти. Серед найважливіших мікроекон. чинників формування надмір. борг. навантаження у цей період – ослаблення фінансів підприємств, масове невиконання контракт. зобов'язань у підприємниц. секторі та відсутність чіткого розмежування між фінансами підприємств і держави. До поч. 2000-х рр. досить часто практикувались перекладення простроченої заборгованості суб'єктів господарювання за імпортовані енергоносії на держ. бюджет і виконання урядом гарант. зобов'язань, наданих підприємствам України за міждерж. кредит. лініями. Зовн.-борг. позиція уряду України у 1999–2002 характеризувалася відсутністю доступу до міжнар. ринків капіталу. З метою уникнення дефолту держава періодично проводила реструктуризацію заборгованості, що давало змогу переносити виплати на пізніший термін. Виникнення ускладнень з обслуговуванням Д. б. України зумовили: неефективне використання запозичених коштів (насамперед на фінансування спожив. витрат підприємств і уряду та погашення їх боргів); некваліфіков. упр. Д. б. (надмірні обсяги запозичень, неадекватні параметри позик у термінах відсотк. ставок і строків запозичення, невдалі реструктуризації борг. зобов'язань тощо); недосконала інституц. структура, яка заохочувала надмірне залучення позичк. коштів; негатив. вплив зовн. факторів (зростання відсотк. ставок на світ. ринках, звуження ринків збуту для товарів укр. експорту, масовий

відплив іноз. капіталу з нац. економіки). Покращенню ситуації з держ. заборгованістю у 2002–06 сприяли: динам. розвиток нац. економіки та зростання обсягів експорту, які розширювали екон. потенціал для виплати накопичених боргів; зменшення деформацій грошово-кредит. системи України та підвищення кредит. рейтингу держави, що знижували вартість залучення нових позик; зведення держ. бюджету України з помір. дефіцитом і фінансування суттєвої його частини за рахунок надходжень від приватизації держ. майна, які зменшували потреби держави у залученні позичк. коштів. При суттєвому покращенні борг. позиції уряду доволі актуал. залишились проблеми домінування ризикових форм запозичень та нарощування Д. б. із використанням непрямих методів. 2006 уряд надав держ. гарантії за позиками міжнар. фінанс. організацій, зобов'язаннями Держ. іпотеч. установи та кредитами Держ. служби автомоб. доріг України на заг. суму 4,8 млрд грн. У 2007, після кількаріч. перерви, заплановано відновити практику надання держ. гарантій суб'єктам підприємниц. діяльності за поданням КМ України. Борг. позиція уряду залишається вразливою до валют. ризиків і ризиків рефінансування боргу внаслідок надання пріоритету зовн. позикам при невжитті заходів щодо розвитку внутр. ринку капіталів. Домінування зовн. запозичень у структурі фінансування дефіциту бюджету збільшує потенційні негативні наслідки девальвації обмін. курсу і раптового припинення надходження іноз. капіталу. Орієнтація уряду на зовн. ринки позичк. капіталів стримує розвиток внутр. ринку облігац. позик та обмежує можливості використання держ. цінних паперів для регулювання нац. грошово-кредит. системи. Крім того, в умовах активізації кредит. діяльності приват. суб'єктів інтенсивне залучення зовн. позик державою є одним із чинників стрімкого нарощування зовн. нац. боргу. Розміри Д. б. України, утримувані урядом на помір. рівні, у майбутньому можуть стрибкоподібно зрости при порушенні стабільності обмін. курсу, динаміка якого, у свою чергу, істот. чином залежить від розміру зовн. нац. боргу України. Таким чином, зовн. борг держави, з одного боку, є складовою нац. боргу і впливає на курсову позицію нац. валюти, з ін. – у випадку стрімкого зниження курсу нац. валюти керованість зовн.-борг. ситуації може виявитися під загрозою. Станом на поч. 2007 зовн. нац. борг України складав величину, еквіваленту 40 % ВВП, що є досить високим показником у міжнар. вимірі: на кін. 2003 середній рівень зовн. боргу для країн, що розвиваються, та країн із перехід. економікою становив 38,6 %. Лише 2006 зовн. зобов'язання резидентів України зросли на 14,7 млрд дол. США Результати теор. та емпірич. дослідж. свідчать про те, що високий зовн. борг негативно впливає на темпи екон. зростання під впливом вилучення фінанс. ресурсів із сфер внутр. споживання і нагромадження капіталу, що пригнічує внутр. попит і виробництво та звужує джерела фінансування держ. інвестицій; спричинює дестимулювання приват. інвестицій (ризики дефолту і фінанс. дестабілізації посилюють макро-екон. непевність, інвестори можуть зазнавати втрат від надмір. оподаткування, монетизації бюджет. дефіциту й експропріації приват. власності); підвищення реал. відсотк. ставок (високий рівень боргу збільшує розмір ризикової премії, яку сплачують суверенні позичальники); зростання вразливості до дії

зовн. шоків, посилення макроекон. непевності і підвищення ймовірності дефолту.

Рекомендована література

1. C. Dietzel. Das System der Staatsanleihen in Zusammenhang mit der Volkswirtschaft betrachtet. Berlin, 1855;
2. E. Domar. The burden of public debt and the national income // American Economic Review. 1944. № 34;
3. R. Musgrave. The Theory of Public Finance: A Study in Public Economy. New York; Toronto; London, 1959;
4. R. Barro. Are government bonds net wealth? // Journal of Political Economy. 1974. № 82;
5. A. Koetz. Optimale Staatsverschuldung. Berlin, 1983;
6. J. Stiglitz. Economics of the Public Sector. New York; London, 1988;
7. Барановський О. Державний борг України в системі економічної безпеки // Вісн. НБУ. 1997. № 4;
8. Вахненко Т. Державний борг України та його економічні наслідки. К., 2000;
9. Її ж. Зовнішні боргові зобов'язання у системі світових фінансово-економічних відносин. К., 2006.

Бібліографічний опис:

Державний борг / Т. П. Вахненко // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2007. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-26164>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).